



“Vammaiset käyttävät ja tarvitsevat samoja palveluja kuin kuka tahansa. Niiden lisäksi vammaiset tarvitsevat erityispalveluja, joita kuka tahansa ei tarvitse.”

Miksi vammaiset henkilöt pitää ottaa erikseen huomioon sote-uudistuksessa?

- YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista on velvoittavaa lainsäädäntöä, joka on sovellettava sote-rakenteissa ja niitä koskevassa päätöksenteossa.
- YK:n vammaissopimus on oltava läpileikkaavasti mukana lainsäädäntöä valmisteltaessa ja toimeenpantaessa.
- Yleissopimuksen 4.3 artiklan mukaisesti kaikissa vammaisia henkilöitä koskevissa päätöksentekoprosesseissa on neuvoteltava tiiviisti vammaisten henkilöiden kanssa sekä osallistettava heidät heitä edustavien järjestöjen kautta.

YK:n vammaissopimus on ollut Suomessa voimassa laintasoisena vuodesta 2016. Tämä tarkoittaa että Suomi on oikeudellisesti sidottu sopimuksen velvoitteille ja vammaisten oikeuksien edistämiseksi. Suomen valtion on sopimuspuolena toteutettava kaikki asianmukaiset lainsäädännölliset, hallinnolliset ja muut toimet yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuksien täytäntöön panemiseksi.

Yleissopimus rakentuu laaja-alaisen syrjinnän kiellon ja yhdenvertaisen kohtelun periaatteille. Tässä yhteydessä se tarkoittaa, että sosiaali- ja terveydenhuollon sekä hyvinvointihallinnon uudistusta on arvioitava oikeudellisesti suhteessa sopimuksen Suomelle asettamiin velvoitteisiin. Vammaissopimus on oltava läpileikkaavasti ja poikkihallinnollisesti mukana lainsäädäntöä valmisteltaessa ja toimeenpantaessa.

Palveluiden toimeenpanoa ohjaavat merkittävät tulkintanormit, kuten perustuslaki ja syrjinnän kieltö, YK:n vammaissopimus, yhdenvertaisuuslaki sekä asiakaslaki ja hallintolaki, jotka on otettava huomioon palveluja järjestettäessä. Näiden ohella erityislait eli vammaispalvelulaki ja nykyisellään vielä kehitysvammalaki ohjaavat palveluiden järjestämistä. Edellä mainitut yhdistyvät pian uudeksi vammaispalvelulaiksi. Näiden lainsäädännön toimeenpanoon liittyvien reunaehtojen on tultava esille hallintorakenteen säännöksissä. Lainsäädäntökehikko on vaativa ja asettaa myös rakenteille vaatimuksia. Näissä rakenteissa on varmistettava myös palveluiden esteettömyys ja saavutettavuus.

Nykyistä ja tulevaa vammaispalvelulain toimeenpanoa, tuottamista ja toteuttamista määrittelee lain sisältö, joka lähtee siitä, että palvelut on järjestettävä yksilöllisen elämäntilanteen ja tarpeen mukaisesti. Velvoittavuus on vahvassa muodossa ja se poikkeaa muista sosiaalipalveluista. Vammaisia henkilöitä koskevilla palveluilla turvataan perustavaa laatua olevia oikeuksia usein subjektiivisten oikeuksien muodossa.

Suomen perustuslaissa turvataan ruotsinkielisten kielelliset oikeudet. On tärkeää, että ruotsinkieliset ja saamenkieliset palvelut huomioidaan ja kehitetään sote –uudistuksessa alusta asti rinnakkain suomenkielisten palveluiden kanssa niin, että hoito- ja palveluketjut toimivat ruotsiksi ja saameksi. Kielellisten oikeuksien toteutumista on myös kartoitettava ja edistettävä systemaattisesti, ml. viittomakieli ja tulkkauspalvelut.



Yhtenä sote-järjestämislain tavoitteena on luoda edellytykset yhteistyölle järjestöjen kanssa ja järjestöjen vaikutusmahdollisuuksille. Järjestöjen osallisuutta ja ammattitaitoa tulee ja kannattaa hyödyntää tulevan uudistuksen yhteydessä kuin myös tulevassa hyvinvointimallissa entistä vahvemmin julkisen sektorin tukena.

Miksi vammaiset henkilöt pitää ottaa erikseen huomioon sote-rakenteissa?

- Vammaisten henkilöiden saamien palveluiden saamisessa ja saatavuudessa vallitsee huomattavaa eriarvoisuutta ja maantieteelliset erot ovat suuria.
- Tällä hetkellä vammaisten henkilöiden palveluita koskeva osaaminen on hajallaan ja siitä puuttuu yhteistyö.
- Palveluintegraatiosta hyötyisivät erityisesti paljon eri palveluita käyttävät.

Vammaiset henkilöt ovat usein pitkäaikaisesti ja elämänmittaisesti riippuvaisia palvelujärjestelmästä ja viranomaispäätöksistä ja tästä johtuen myös keskimääräistä kansalaista riippuvaisempia palvelujärjestelmän toimivuudesta. Erityisesti vammaisten henkilöiden kohdalla palveluintegraatio tukisi toimivaa arkea ja yhdenvertaista elämää.

Vammaisten henkilöiden palveluita koskien osaamispohjassa on hyvin suuria eroja. Kuitenkin vammaisten henkilöiden tarpeet ovat lähtökohtaisesti samat kaikilla alueilla. Tieto ja yhteistyö vammaisten henkilöiden asioiden hoitamisessa on pirstaleista sosiaali- ja terveyspalveluiden välillä. Vammaisten henkilöiden palveluihin liittyy paljon haasteita, joita voitaisiin ratkaista tulevilla sote-rakenteilla. Tulevan uuden vammaispalvelulain myötä myös monet kehitysvammalain mukaiset vaativat erityispalvelut jäävät ilman organisaatiota.

Vammaisten henkilöiden tarvitsemat palvelut on kokonaisuus, joka on tällä hetkellä hajallaan. Ammatillaiset ja vammaisten henkilöiden tarvitsemat palvelut ovat eri organisaatioissa ja palveluiden yhteensovittaminen on vaikeaa, kun kokonaiskuva puuttuu. Tämä johtaa usein toimimattomiin palveluketjuihin ja siihen, etteivät palvelut vastaa tarvetta.

Oikeilla ja oikea-aikaisilla erityispalveluilla on myös ennaltaehkäisevä vaikutus: esim. toimintakykyä tukevalla kuntoutuksella ja henkilökohtaisella avulla ja liikkumisen tuen palveluilla ehkäistään lisääntyviä ja raskaampia palveluja, kuten palveluasumista. Näiden arviointiin tarvitaan usein erityisosaamista. Resurssija kohdentamalla voitaisiin myös purkaa kertynyttä palveluvajetta, joka ilmenee siten, että esimerkiksi liian moni lapsi joutuu viimesijaisten palvelujen piiriin ennaltaehkäisevien toimenpiteiden sijaan.

Usein vammaisen asiakas joutuu koordinoimaan omaa palveluprosessiaan. Tilanne on kohtuuton. Sosiaalityöntekijöillä olisi oltava vahvempi koordinoitavastuu sosiaalihuollon prosesseissa ja sote-prosesseissa. Erittäin tärkeää olisi, että eri asioihin saisi tukea saman organisaation kautta eikä henkilön asioita hoitaisi moni instanssi. Nyt asiakas sukuloi eri toimijoiden välillä (esim. vammaispalvelut, kuntoutus, apuvälineet, poliklinikat) yrittäen yhdistää palaset ja koota palettia siitä, mitä palveluita ja tukea hän voi saada.

Nykytilanne on myös sosiaalityöntekijöille haastava, sillä heiltä vaaditaan nykyään hyvin laajaa vammaisspesifiä ja lääketieteellistä osaamista eri vammoista ja sairauksista. Terveystieteiden, kuten erikoissairaanhoidon,



osaaminen tulisi nykyistä paremmin tarvittaessa olla vammaispalveluiden suunnittelun ja päätöksenteon tukena. Yhteistyö tehostaisi erikoissairaanhoidon resurssien kohdentamista.

Vammaisasioiden osaamiskeskus

- Vammaisasioiden osaamiskeskus mahdollistaa yhden luukun periaatteen.
- Vahva asiantuntijuus takaa oikeat ja oikea-aikaiset palvelut.
- Kaikkien osapuolten resursseja säästyy.
- Palveluiden koordinointi selkeytyy.
- Asiantuntijuus ja moniammatillisuus vahvistuu.

Asiakasprosessit vievät monimutkaisina paljon aikaa ja resursseja, vaikka järjestelyt olisivat hoidettavissa helpostikin. Vammaisten henkilöiden erityistarpeisiin liittyvän osaamisen keskittäminen vammaisasioiden osaamiskeskuksiin olisi ratkaisu nykyongelmiin. Malli on myös hyvin varioitavissa sote-rakenteisiin ja osaamiskeskukset voisivat olla osa hyvinvointialueiden sote-organisaatiota. On korostettava, että osaamiskeskus ei ole sidottu tiettyihin seiniin, vaan on muokattavissa väestörakenteen mukaisesti ja hyödyntäen jalkautuvia palveluita sekä digitalisaatiota esimerkiksi etätapaamisten muodossa. Osaamiskeskus tukisi myös sote-keskusten tehtäviä. Vammaisasioiden osaamiskeskukset voisivat tarvittaessa konsultoida erikoissairaanhoidon asiantuntijoita esimerkiksi osana moniammatillista suunnitteluprosessia. Tämä edellyttää sujuvaa konsultaatiota.

On olennaisen tärkeää, että suunnittelu ja koordinointi tapahtuisivat tasolla, josta löytyy riittävästi asiantuntemusta erityispalveluista ja erityistilanteiden yhteensovittamisesta, vaikka varsinainen palveluiden toteutus voitaisiinkin hoitaa perustasolla.

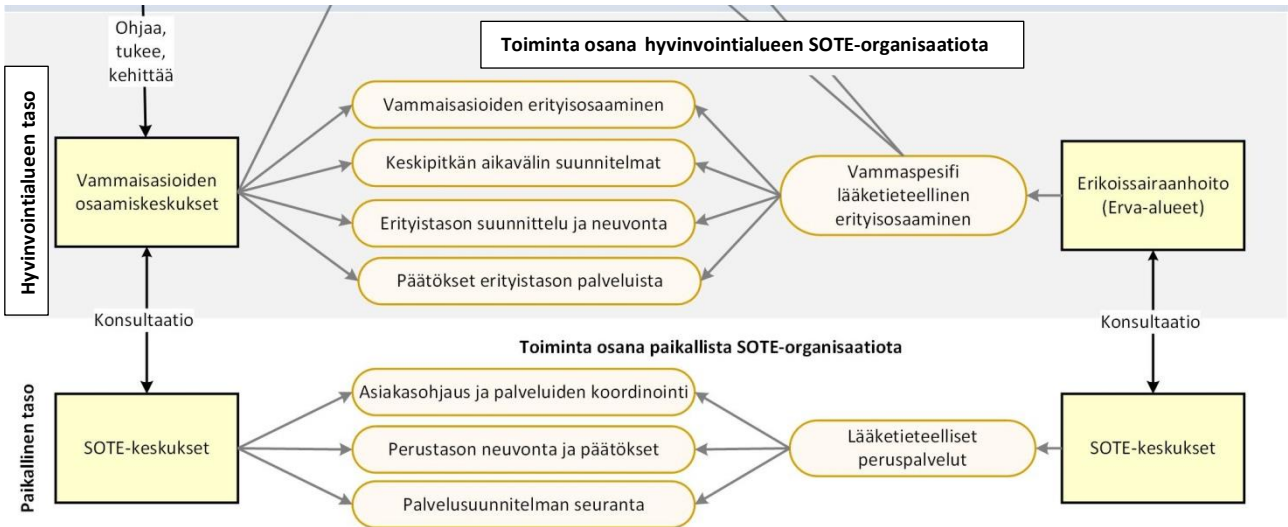
Mikäli viranomaispäätökset ja palvelusuunnitelmat tehdään vammaisasioiden osaamiskeskuksessa, vähentäisi tämä työtä perustasolla ja mahdollistaisi resurssien kohdentamisen esimerkiksi muuhun sosiaalityöhön. Todennäköisesti asiantuntemuksen kasvaessa myös päätöksenteko nopeutuu ja oikaisuvaatimusten määrä vähenee. Nykyisellään muutoksenhaku- ja oikeusprosessit kuormittavat merkittävästi julkista sektoria, tuomioistuimia ja eduskunnan oikeusasiamiestä.

Vammaisasioiden osaamiskeskus yhdistäisi hyvin sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut toisiinsa. Keskittämällä byrokratia helpottuisi merkittävästi ja turhat käynnit sote-keskuksissa vähenisivät. Vammaisasioiden keskittäminen osaamiskeskuksiin muodostaisi koordinoivan tahon vammaisten henkilöiden asioissa niin sote-keskuksiin kuin erikoissairaanhoidon nähdessä ja helpottaisi kaikkien osapuolten yhteistyötä.

Valtakunnallinen taso optiona



Osaamiskeskus ja suhde sote-keskukseen sekä erikoissairaanhoidon



Kuvatulkkaus: Ohessa on havainnollistava kaavio ehdotuksesta vammaisten ihmisten tarvitsemien erityispalveluiden järjestämiseksi. Tasoja on kaaviossa kolme: sote-keskukset, vammaisasioiden osaamiskeskukset hyvinvointialueilla sekä optiona valtakunnallinen kehittämiskeskus. Perustasolla sote-keskuksessa on asiakasohjaus ja palveluiden koordinointi, neuvonta ja päätökset perustason palveluista sekä palvelusuunnitelman seuranta. Sitä seuraavalla tasolla vammaisasioiden osaamiskeskukset toteuttavat vammaisasioiden erityisosaamisen, keskipitkän aikavälin suunnittelun, erityistason neuvonnan ja päätökset erityistason palveluista. Optiona ylimmällä tasolla on valtakunnallinen kehittäminen, jossa voitaisiin toteuttaa tarpeita kuten valtakunnalliset investoinnit, tutkimus ja kehittäminen sekä palvelutarjonnan ja järjestämistapojen kehittämiseen liittyvät asiat. Kaikilla näillä tasoilla käytetään tarvittaessa lääketieteellistä erityisosaamista, jota löytyy erva-alueilta. Kaikki tasot toimivat osana sote-organisaatiota.

Osaamiskeskuksissa voisi olla keskitettyä esimerkiksi seuraavat:

- Yksilölliset kokonaisuudet ja ratkaisut sosiaalityössä ja terveydenhuollossa
- Vaativampi vammaissosiaalityön osaaminen
- Henkilökohtaisen avun keskuksien eriytyminen liittyen henkilökohtaiseen apuun (näitä keskuksia on jo olemassa vaihtelevine palveluineen)
- Liikkumisen tuen palvelut yksilöllisine ratkaisuvaihtoehtoineen sekä liikkumistaidon ohjaus
- Asumispalveluiden hallinnolliset asiat ja asunnon muutostyöt
- Tuetun päätöksenteon sekä puhetta tukevien ja korvaavien kommunikaatiomenetelmien (AAC) osaaminen ja niiden käytön ohjaus (tällä hetkellä tätä osaamista ei ole monellakaan ammattilaisella)
- Vammaispalveluiden järjestäminen ja hankinnat



- Henkilökohtaisen budjetoinnin päätökset ja tuki
- Erityistason neuvonta
- Yhteistyö vammaisten ihmisten työelämäosallisuuden osalta te-palvelujen kanssa; koordinointi Kelan kanssa
- Arviot ja kuntoutussuunnitelma
- Lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälineet (esim. Sähköpyörätuolit, yksilöllisesti sovitettavat liikkumisen apuvälineet kuten manuaalipyörätuolit)
- Vammaispalvelulain mukaiset laitteet ja välineet sekä autoilun apuvälineet
- Työssäkäynnin ja opiskelun apuvälineet (KELA)
- Yhteistyö te-palvelujen kanssa muun muassa työolosuhteiden järjestelytuen osalta
- Opas- ja avustajakoirat
- Vakuutusyhtiön korvaamat lakisääteiset apuvälineet (Täky)
- Lääkinnällinen kuntoutus
- Sosiaalinen kuntoutus
- Työkykyä tukeva kuntoutus
- Kelan kuntoutukset
- Vakuutusyhtiön korvattavat lakisääteiset kuntoutukset
- Erityistason hoitotarvikkeet (esim. hengitystä tukevat hoitotarvikkeet, erikoissuojat ja suolihuuhtelulaitteet)
- Yhteistyö ja konsultaatio muiden osaamiskeskusten kanssa
- Alueellinen vammaisten henkilöiden palveluiden kehittäminen ja tuki vammaistutkimukselle
- Asiakasraadit (joissa myös vammaisjärjestöedustus)

Osaamiskeskukseen voitaisiin kerätä myös vammaisten henkilöiden palveluiden hankintaosaaminen. Hankintaosaamista voidaan keskittämällä vahvistaa. Osaamiskeskus mahdollistaisi myös paremmin ohjauksen ja valvonnan, mikä edesauttaa sitä, että palveluprosessi palveluineen on yhdenvertainen asiakkaiden välillä eri alueilla.

Osaamiskeskus mahdollistaa sujuvan palvelurakenteen ja yhteensovittamisen alueella ilmenevän palvelutarpeen ja asiakasrakenteen mukaisesti. Sen yhteyteen voidaan koota juuri tarvetta vastaava kokonaisuus ja ammattilaiset. Kyseessä on asiantuntijuuden, osaamisen ja vastuiden keskittäminen. Keskuksen rakenne mahdollistaa myös muiden palveluiden nivomisen osaamiskeskusten yhteyteen. Esimerkiksi yhteistyö mahdollistaisi vammaisten henkilöiden työelämäosallisuuden osalta te-palvelujen kanssa sekä koordinointi Kelan palveluiden kanssa.

Hyvinvointialueiden yhteistoimintana voidaan järjestää joitain vaativaa erityisosaamista edellyttäviä palveluita (esim. harvinaissairaudet ja nykyiset erityishuoltolain mukaisten palveluiden kaltaiset palvelut). Vammaisasioiden osaamiskeskusten organisointiin voisi osittain ottaa mallia lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelman tuloksena kehitettävistä ohjaus- ja tukikeskuksista (OT-keskuksista).

Miten suhteutuu sote-keskuksiin ja lähipalveluihin?

- Palveluntarpeen tunnistaminen voi tapahtua sote-keskuksissa, joista ohjaus tarvittaessa vammaisasioiden osaamiskeskukseen.
- Osaamiskeskuksilla pienempiä aluepisteitä sote-keskuksissa väestörakenteen ja palvelutarpeen mukaisesti.



- Palveluiden ja asiantuntijakonsultaation jalkauttaminen alueille sekä etätapaamisten hyödyntäminen.

Vaikka osaaminen hallinnollisesti keskitettäisiin osaamiskeskuksiin, tulee palveluiden olla lähellä ihmistä. Palveluntarpeen tunnistaminen voi tapahtua sote-keskuksissa, joista ohjaus tarvittaessa vammaisasioiden osaamiskeskukseen. Osaamiskeskuksilla tulisi olla esim. pienempiä aluepisteitä ja etävastaanottoja sote-keskuksissa väestörakenteen ja palvelutarpeen mukaisesti. Osa palveluista ja asiantuntijakonsultaatiosta voitaisiin jalkauttaa alueille (esimerkiksi tietyt palveluajat) sekä hyödyntää etätapaamisia. Vammaisasioiden osaamiskeskusten konsultaatiolla ja jalkautumisella jaettaisiin osaamista sekä varmistetaan tiedonkulkua perustason sote-keskusten kanssa.

Organisoinnissa voitaisiin seurata läheisyysperiaatetta, eli yksinkertaiset ja selkeät päätökset tehtäisiin mahdollisimman lähellä asiakasta. Samaan aikaan olisi tärkeää, että enemmän erityisasiantuntemusta vaativissa asioissa voitaisiin matalalla kynnyksellä konsultoida hyvinvointialueen osaamiskeskusta. Osaamiskeskus voisi myös tukea perustason palveluita ja näin edelleen vahvistaa perustason osaamisen kehittymistä vammaisasiossa. Erityisesti lasten kohdalla olisi sote-keskuksissa tärkeä arvioida erityispalvelujen tarve ja ohjata tarvittaessa osaamiskeskukseen.

Sote-keskuksessa olisi asiakkaalle omatyöntekijä, joka koordinoisi asiakkaan asioita, sillä asiakkailla voi olla myös yleispalveluihin tai muihin sosiaalityön ja terveydenhuollon osa-alueisiin liittyviä palvelutarpeita. Palveluiden koordinoitua tehtäisiin kuitenkin tarvittaessa osaamiskeskuksen ammattilaisten kanssa yhteistyössä, kun kyseessä olisi osaamiskeskuksen alaan liittyvä asia.

Kehitysvammaisten henkilöiden tilanne

- Lakkautettavien erityishuoltopiirien palvelut ja osaaminen on turvattava.
- Vaativat erityispalvelut ovat yleensä luonteeltaan moniammatillisia.
- Vaativat erityispalvelut ovat pääosin lähi- ja muita palveluja tukevia rakenteita.
- Osaamiskeskuksen erityisosaamista tarvitaan tulevaisuudessa sote-keskuksissa, perhekeskuksissa, hyvinvointialueiden sote-palveluissa ja vaativissa erityispalveluissa.

Erytishuoltopiirien lakkautuessa nykyisten asiakkaiden ja kohderyhmien palvelut on turvattava. Asiakkaita ovat erityisesti kehitysvammaiset ja vastaavaa tukea tarvitsevat kuten autismikirjon ihmiset. Palveluiden turvaamiseksi ei riitä, että todetaan palveluiden jatkossa järjestyvän esimerkiksi vammaispalvelulain tai terveydenhuoltolain nojalla, sillä monet näistä palveluista ovat moniammatillisia eivätkä ne luonteeltaan tai käytännön järjestämiseltään typisty yksistään mihinkään näistä. Esimerkiksi psykososiaalisen tuen palveluissa tarvitaan sekä terveydenhuollon että sosiaalihuollon vahvaa osaamista.

Palveluihin kuuluvat myös lähiyhteisöjä ja perheitä tukeva moniammatillisten tiimien tarjoama konsultoiva apu ja tuki, kriisipalvelut esimerkiksi haastavan käyttäytymisen tilanteissa sekä erilaiset tutkimus-, arviointi- ja kuntoutusjaksot ja -palvelut. Vaativia erityispalveluja tulee olla tarjolla diagnoosista riippumatta kaikille niitä tarvitseville vammaisille ihmisille. Kyseisten palveluiden tai niiden vaatiman erityisosaamisen tarve ei ole poistumassa tai vähenemässä, joten osaamisen säilyminen ja kehittäminen edelleen on varmistettava.

VAMMAISFOORUMI

Vammaisjärjestöjen yhteinen ääni



Vaativien erityispalveluiden ja erityisosaamisen on tarkoituksenmukaista olla pääosin tukirakenteita, jotka auttavat lähi- ja muita palveluja palvelutehtävissään. Osaamiskeskuksen erityisosaamista tarvitaan tulevaisuudessa sote-keskuksissa, perhekeskuksissa, hyvinvointialueiden sote-palveluissa ja vaativissa erityispalveluissa.

Vaativat erityispalvelut voivat edellyttää lasten, nuorten ja perheiden vaativimpia palveluita koskevan OT-keskustuksen tavoin myös valtakunnallista koordinaatiota ja ohjausta. Joidenkin harvemmin tarvittavien tai vaativimpien palveluiden osalta keskittäminen esimerkiksi yhteistyöaluetasolle, kuten OT-keskuksiin, voi olla tarpeen.